

KPI TIZIMINING TA'LIM SAMARADORLIGIDAGI O'RNI

Mustafaqulova M.B¹

Annotatsiya:

Ushbu maqolada ta'lim tizimida KPI (Key Performance Indicators) tizimining oliy ta'lim tizimidagi o'rni,[3;4] uning ta'lim samaradorligini oshirishdagi ahamiyati va amaliy imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida KPI tizimining mohiyati, ta'lim jarayoniga ta'siri, pedagoglar va ta'lim muassasalari faoliyatini baholashdagi roli yoritilgan. Shuningdek, KPI tizimini joriy etishda yuzaga keladigan muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari ko'rib chiqilgan. Maqola natijalari ta'lim muassasalarida boshqaruv samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: KPI, ta'lim samaradorligi, ta'lim sifati, boshqaruv tizimi, baholash mezonlari, ta'lim menejmenti.

Zamonaviy ta'lim tizimi raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, ta'lim sifatini oshirish va xalqaro standartlarga moslashishni talab etadi. Ushbu jarayonda ta'lim muassasalari faoliyatini aniq, shaffof va o'lchab bo'ladigan mezonlar asosida baholash muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, KPI tizimi ta'lim menejmentida samarali boshqaruv vositasi sifatida qaralmoqda, shuningdek ta'lim jarayonining natijadorligini tahlil qilish, resurslardan oqilona foydalanish va strategik maqsadlarga erishishni ta'minlaydi. So'nggi yillarda O'zbekiston oliy ta'lim tizimida islohotlar kuchayib, universitetlar faoliyatini baholashda natijaga yo'naltirilgan yondashuv keng qo'llanilmoqda. OTMlar reytingi, ilmiy faoliyat monitoringi, xalqaro hamkorlik ko'rsatkichlari hamda ta'lim sifatini nazorat qilish tizimlari KPI elementlari asosida shakllanmoqda. Masalan, ayrim yirik universitetlarda quyidagi KPI yo'nalishlari asosiy mezon sifatida qo'llanadi: professor-o'qituvchilarning ilmiy maqolalari va iqtiboslari, xalqaro hamkorlik dasturlari va talabalar almashinuvi, bitiruvchilarning ishga joylashish darajasi, grant va innovatsion loyihalar soni, ta'lim jarayonida zamonaviy texnologiyalarni qo'llash darajasi. Bu ko'rsatkichlar asosida OTMlar faoliyati baholanib, ularning strategik rivojlanish yo'nalishlari aniqlanadi.[1;2]

Bugungi globallashuv va bilimlar iqtisodiyoti sharoitida oliy ta'lim muassasalari nafaqat ta'lim beruvchi markaz, balki innovatsiya, ilmiy tadqiqot va ijtimoiy rivojlanish drayveri sifatida ham faoliyat yuritmoqda. Shu sababli universitetlar faoliyatini samarali boshqarish, natijadorlikni aniq mezonlar asosida baholash va strategik rivojlanishni ta'minlash dolzarb masalaga aylandi. Zamonaviy ta'lim menejmentida KPI (asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari) tizimi ana shunday vositalardan biri sifatida keng qo'llanilib, ta'lim sifati, ilmiy salohiyat va boshqaruv samaradorligini kompleks tahlil qilish imkonini bermoqda.

O'zbekiston oliy ta'lim tizimida ham so'nggi yillarda modernizatsiya jarayonlari jadallashib, universitetlar faoliyatini natijaga yo'naltirilgan boshqaruv asosida tashkil etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, ta'lim sifati, ilmiy faoliyat, xalqaro hamkorlik va bitiruvchilarning bandligi kabi yo'nalishlar bo'yicha KPI mezonlarini joriy etish orqali OTMlar o'rtasida samaradorlikni solishtirish va rivojlanish strategiyalarini aniqlash imkoniyati kengaymoqda.

Mazkur maqolada O'zbekiston OTMlarida KPI tizimining amaliy qo'llanilishi, universitetlar o'rtasidagi samaradorlik ko'rsatkichlari hamda ularning ta'lim sifatiga ta'siri tahlil qilinadi. Shu bilan birga, KPI tizimi orqali ta'lim jarayonini boshqarishning afzalliklari, mavjud muammolar va istiqboldagi rivojlanish yo'nalishlari ilmiy yondashuv asosida ko'rib chiqiladi.

¹ *Mustafaqulova Mahliyo Baxodir qizi, Samarqand davlat chet tillar instituti Xalqaro hamkorlik bo'limi xodimi*

KPI tizimining mazmuni va oliy ta'limdagi ahamiyati

KPI (Key Performance Indicators) – bu tashkilot faoliyatining muhim yo'nalishlari bo'yicha natijadorlikni baholashga xizmat qiluvchi ko'rsatkichlar tizimidir. Oliy ta'lim muassasalarida KPI tizimi ta'lim sifati, ilmiy tadqiqotlar samaradorligi, xalqaro hamkorlik darajasi va boshqaruv natijadorligini kompleks tahlil qilish imkonini beradi.[3;4] Mazkur tizim orqali universitetlar o'z strategik maqsadlariga erishish darajasini aniqlaydi, resurslardan foydalanish samaradorligini oshiradi hamda ta'lim jarayonini takomillashtirish bo'yicha qarorlar qabul qiladi.

Xalqaro tajribada KPI tizimi ko'pincha bitiruvchilar bandligi, ilmiy maqolalar soni, grant va loyihalar hajmi, talabalarining akademik natijalari kabi mezonlarga asoslanadi. Shu jihatdan, KPI tizimi ta'lim sifati oshirish bilan birga universitetlar o'rtasida sog'lom raqobat muhitini shakllantiradi.

Oliy ta'lim tizimida boshqaruv samaradorligini oshirish maqsadida so'nggi yillarda natijaga yo'naltirilgan baholash mexanizmlari keng qo'llanila boshlandi. KPI tizimi universitet faoliyatining asosiy yo'nalishlarini — ta'lim sifati, ilmiy salohiyat, xalqaro integratsiya, boshqaruv samaradorligi va ijtimoiy ta'sirni — kompleks baholash imkonini beradi. Mazkur tizim orqali OTMlarning strategik rejalari aniq o'lchovli ko'rsatkichlar bilan bog'lanib, natijadorlik monitoringi yo'lga qo'yiladi. KPI ko'rsatkichlari odatda o'qituvchilar malakasi, talabalarining akademik natijalari, ta'lim dasturlarining innovatsionligi, ilmiy tadqiqotlarning samaradorligi hamda bitiruvchilarning mehnat bozoridagi muvaffaqiyati kabi mezonlarni o'z ichiga oladi.[9;10] Bu ko'rsatkichlar universitet faoliyatini sifat va miqdor jihatdan baholashga xizmat qiladi. OTMlar o'rtasida KPI tizimi ta'lim jarayonining sifati oshirishda muhim rol o'ynamoqda. Talabalarining o'zlashtirish darajasi, o'qitish metodlarining zamonaviyligi, interaktiv texnologiyalardan foydalanish va ta'lim natijalari KPI orqali muntazam monitoring qilinadi. Natijada universitetlar o'quv dasturlarini yangilash, fanlararo integratsiyani kuchaytirish va amaliy ta'lim elementlarini ko'paytirishga intiladi. Shuningdek, talabalar fikri va qoniqish darajasi ham KPI tizimining muhim komponentiga aylanib, ta'lim xizmatlari sifati baholashda qo'llanilmoqda. Bu esa talaba markazli ta'lim modelining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Ilmiy faoliyat va innovatsion salohiyat ko'rsatkichlari:

KPI tizimi OTMlar ilmiy faoliyatini baholashda ham asosiy vosita hisoblanadi. Ilmiy maqolalar soni, xalqaro jurnallarda nashr etilgan tadqiqotlar, iqtiboslar, grantlar va ilmiy loyihalar hajmi universitetlarning ilmiy samaradorligini ko'rsatadi. O'zbekiston OTMlari o'rtasida ilmiy ko'rsatkichlar bo'yicha farqlar mavjud bo'lib, ayrim tadqiqot universitetlari ushbu yo'nalishda yuqori natijalarga erishmoqda. Innovatsion faoliyat — startaplar, texnoparklar, amaliy tadqiqotlar va sanoat bilan hamkorlik — ham KPI tizimida alohida ahamiyat kasb etadi.[6;9] Bu ko'rsatkichlar universitetlarning iqtisodiy rivojlanishga qo'shgan hissasini aks ettiradi.

Xalqaro hamkorlik va reyting ko'rsatkichlari: OTMlar samaradorligini baholashda xalqaro hamkorlik muhim KPI sifatida qaraladi. Xorijiy universitetlar bilan qo'shma dasturlar, akademik almashinuvlar, xorijiy talabalar ulushi va xalqaro reytinglardagi ishtirok universitetlarning global integratsiya darajasini ko'rsatadi. So'nggi yillarda ayrim O'zbekiston OTMlari xalqaro reytinglarda o'z o'rnini mustahkamlab, akademik obro' va ta'lim sifati ko'rsatkichlarini oshirmoqda.[6;9] Bu esa KPI tizimining natijaga yo'naltirilgan boshqaruv vositasi sifatida samaradorligini tasdiqlaydi.

Boshqaruv samaradorligi va ichki monitoring tizimi: KPI tizimi universitet boshqaruvida shaffoflik va hisobdorlikni kuchaytiradi.[4;10;2] OTM rahbariyati har bir fakultet va bo'lim faoliyatini aniq indikatorlar orqali baholab, resurslarni samarali taqsimlash imkoniga ega bo'ladi. Raqamli boshqaruv platformalari, elektron ta'lim tizimlari va ma'lumotlar bazalaridan foydalanish KPI monitoringini tezkor va aniq amalga oshirishga yordam beradi, biroq KPI tizimining muvaffaqiyati ko'rsatkichlarning to'g'ri tanlanishi va ularning ta'limning sifat jihatlari bilan uyg'unlashishiga bog'liq. Aks holda, faqat miqdoriy natijalarga yo'naltirilgan baholash ta'lim mazmunining soddalashishiga olib kelishi mumkin.

O'zbekiston OTMLarida KPI tizimini joriy etish natijalari universitetlar faoliyatida bir qator ijobiy o'zgarishlarni yuzaga keltirganini ko'rsatadi. Avvalo, ta'lim sifati monitoringining kuchayishi o'quv dasturlarini yangilash, kredit-modul tizimiga moslashish hamda interaktiv o'qitish metodlarining keng qo'llanilishiga olib keldi.[12;1]Ko'plab OTMLarda o'qituvchilarning malaka oshirish kurslarida ishtiroki va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash darajasi ortdi. Bu holat talabalar o'zlashtirish ko'rsatkichlari va ta'lim jarayoniga qoniqish darajasining oshishiga xizmat qilmoqda.

Ilmiy faoliyat natijalarida ham sezilarli o'sish kuzatilmoqda. Xususan, xalqaro ilmiy jurnallarda maqolalar chop etish, grant loyihalarida ishtirok etish va ilmiy hamkorlik aloqalarining kengayishi ayrim yetakchi OTMLarda ilmiy salohiyatning mustahkamlanishiga sabab bo'ldi. KPI ko'rsatkichlari orqali ilmiy natijalar muntazam tahlil qilinayotgani tadqiqotlarning sifatini oshirishga rag'bat yaratmoqda. Shu bilan birga, ilmiy faoliyati past bo'lgan ayrim OTMLarda resurslar yetishmasligi va ilmiy muhitning sustligi muammo sifatida saqlanib qolmoqda. Xalqaro hamkorlik bo'yicha KPIlar ham ijobiy dinamikani ko'rsatmoqda. Qo'shma ta'lim dasturlari, akademik almashinuv loyihalari va xorijiy professorlarni jalb etish orqali universitetlarning xalqaro integratsiya darajasi oshmoqda. Natijada, ayrim OTMLar xalqaro reytinglarda ishtirok eta boshladi va global ta'lim makoniga integratsiyalashuv kuchaydi. Biroq KPI tizimining qo'llanilishida ayrim muammolar ham kuzatiladi. Ba'zi hollarda miqdoriy ko'rsatkichlarga haddan tashqari urg'u berilishi ta'limning mazmuniy jihatlariga yetarli e'tibor berilmasligiga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, barcha OTMLarda KPI mezonlarini bir xil darajada tushunish va amaliyotga joriy etish darajasi ham turlicha. Shu sababli KPI tizimini yanada takomillashtirishda sifat ko'rsatkichlari va akademik erkinlikni muvozanatda saqlash muhim hisoblanadi.

Xulosa

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, KPI tizimi O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida boshqaruv samaradorligini oshirish, ta'lim sifati va ilmiy faoliyat natijadorligini kuchaytirishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Mazkur tizim universitetlar o'rtasida sog'lom raqobat muhitini shakllantirib, ta'lim jarayonini natijaga yo'naltirilgan tarzda tashkil etishga yordam bermoqda. KPI asosidagi monitoring o'quv jarayonini takomillashtirish, ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish va xalqaro hamkorlikni kengaytirishda ijobiy natijalar bermoqda. Shu bilan birga, KPI tizimini yanada samarali qo'llash uchun quyidagi tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

- KPI ko'rsatkichlarini ishlab chiqishda faqat miqdoriy emas, balki sifat mezonlarini ham keng qo'llash;
- OTMLar o'rtasida tajriba almashinuvi va metodik hamkorlikni kuchaytirish;
- ilmiy faoliyatni rag'batlantirish uchun grant va innovatsion loyihalar sonini oshirish;
- raqamli monitoring tizimlarini takomillashtirish orqali ma'lumotlarning aniqligi va shaffofligini ta'minlash;
- professor-o'qituvchilar va boshqaruv xodimlari uchun KPI asosida boshqaruv bo'yicha malaka oshirish dasturlarini kengaytirish.

Umuman olganda, KPI tizimi O'zbekiston oliy ta'lim tizimida strategik rivojlanishni ta'minlovchi samarali boshqaruv vositasi sifatida shakllanib bermoqda. Kelgusida mazkur tizimni ilmiy asosda takomillashtirish hamda milliy ta'lim an'analari bilan uyg'unlashtirish orqali OTMLar raqobatbardoshligini yanada oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni. "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida." – Toshkent, 2019.
2. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. Oliy ta'lim muassasalari faoliyatini baholash va monitoring qilish bo'yicha metodik materiallar. – Toshkent, 2022.

3. Kaplan R., Norton D. The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action. – Boston: Harvard Business School Press, 1996.
4. Parmenter D. Key Performance Indicators (KPI): Developing, Implementing and Using Winning KPIs. – Hoboken: John Wiley & Sons, 2015.
5. Hazelkorn E. Rankings and the Reshaping of Higher Education: The Battle for World-Class Excellence. – London: Palgrave Macmillan, 2011.
6. Salmi J. The Challenge of Establishing World-Class Universities. – Washington DC: World Bank Publications, 2009.
7. Times Higher Education. World University Rankings Methodology. – London, 2024.
8. QS Quacquarelli Symonds. QS World University Rankings Methodology. – London, 2024.
9. OECD. Education at a Glance: OECD Indicators. – Paris: OECD Publishing, 2023.
10. UNESCO. Quality Assurance in Higher Education: Policy and Practice. – Paris: UNESCO Publishing, 2022.
11. Marginson S. Global University Rankings and Higher Education Policy. – Journal of Higher Education Policy and Management, 2014.
12. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Oliy ta’lim muassasalarida kredit-modul tizimini joriy etish bo‘yicha qaror va metodik tavsiyalar. – Toshkent, 2020.